

Monica Busuioc

ASPECTE SEMANTICE PARTICULARE ÎN „SINONIMIA” PREPOZIȚIONALĂ

Expunerea de față își propune să stabilească în ce măsură posibilitatea de substituire a unor prepoziții ale limbii române în unul și același context, fără a antrena o modificare a mesajului, poate fi asimilată conceptului de sinonimie lexicală.

Întrucât trebuie elaborat un sistem normativ referitor la modul de redactare a prepozițiilor, considerăm că soluționarea acestei probleme ar oferi baza teoretică a indicațiilor de tehnică lexicografică privind cazurile de sinonimare între prepoziții.

Sinonimia reprezintă existența unui raport specific între două sau mai multe cuvinte privind planul expresiei și cel al conținutului: semnificații deosebiți comunicând aproximativ același semnificat. Acest raport constituie unul dintre criteriile posibile de ordonare a vocabularului în grupe de unități lexicale, numite de obicei „lanțuri sinonimice”.

Apartenența elementelor componente ale unui lanț sinonimic la aceeași sferă semantică poate apărea din două cauze:

– *valoarea lexicală*, parțial sau total *comună*, a doi sau mai mulți termeni diferiți;

– *influența unui context* determinat, atrăgând asemănări între valorile lexicale a doi sau mai mulți termeni diferiți.

O asemenea abordare a problemei în funcție de relațiile semantice dintre cuvânt și contextul în care apare permite o clasificare a sinonimelor în *autosemantice* și *contextuale*.

Sinonimele autosemantice sunt cele caracterizate prin independență față de context, valoarea lor sinonimică rezultând din sensul denotativ identic sau parțial identic. Sensul denotativ este alcătuit dintr-un fascicul de trăsături distinctive și are valoare obiectivă, existând independent de intenția vorbitorilor.

Exemple pentru acest caz pot fi oferite fie prin referință la același stil al limbii, *ceas*, *pendulă*, *orologiu*, cuvintele fiind sinonime prin valoarea comună de „instrument de măsurare a timpului”, fie între cuvinte aparținând la stiluri diferite, *inimă*, *cord*, determinate prin valoarea denotativă de „organ al corpului omenesc cu o anumită funcție ...”.

Indiferent de aportul semantic al contextului, cuvintele care ilustrează lanțurile sinonimice citate beneficiază de o autonomie semantică.

LR, LVII, nr. 2, p. 145–155, București, 2008

Sinonimele contextuale se caracterizează prin dependență față de context, ele căpătând valoare sinonimică numai prin raportări de similitudine decurgând din intenția vorbitorului.

Spre exemplu: *dovleac*, *tărtăcuță* etc. sunt asimilate conotativ lanțului sinonimic al semnificației „cap”, deși pe plan denotativ ele nu au nimic comun.

De asemenea, *moară*, *ceapă* etc. devin în limbajul argotic sinonime cu *ceas*, numai în funcție de context, marcând în mod evident o anumită poziție a vorbitorului.

Pe baza observațiilor de mai sus, putem opera o nouă generalizare introducând distincția între *sinonimia liniară* și *sinonimia radială*.

Tipul liniar de sinonimare privește sinonimele autosemantice și se caracterizează prin existența unei valori denotative comune tuturor unităților lanțului sinonimic.

Grafic, putem reprezenta sinonimia liniară prin următoarea schemă:

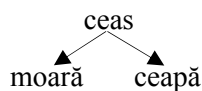
ceas → pendulă → orologiu → instrument pentru măsurarea timpului.

Tipul radial de sinonimare privește sinonimele contextuale caracterizându-se prin:

– absența unei valori denotative comune tuturor elementelor lanțului sinonimic;

– în schimb, existența unor raportări de similitudine între fiecare termen al lanțului și componente ale sensului denotativ al cuvântului considerat termen-bază al lanțului sinonimic.

Schema grafică a acestui tip de sinonimare ar fi:

în care,

moară devine sinonim cu *ceas* pe baza unui raport de asemănare sub aspectul sonorității: *ceasul* emite zgomote sacadate ca și *moara*, iar *ceapă* poate fi asimilat sinonimic *ceasului* prin raportare de asemănare formală.

Între cele 3 cuvinte nu există niciun element denotativ comun tuturor.

Este evident că în sinonimia liniară, contextul nu are nicio participare, sinonimele justificându-se prin valoarea lexicală obiectivă, proprie, pe când în sinonimia radială numai în anumite contexte, cuvinte ca *moară* și *ceapă* pot căpăta semnificația „ceas” înscriindu-se într-un lanț sinonimic.

Raportând rezultatele teoretice obținute până acum la condițiile obligatorii ale fenomenului de sinonimie, expresii diferite asociate cu sensuri asemănătoare, obținem următoarele posibilități de formalizare ale celor două tipuri de sinonimare:

Pentru sinonimia liniară

$$L_1 \{E_1 + S_1(\underline{x}, y, z)\} = L_2 \{E_2 + S_2(\underline{x}, q, r)\} = L_3 \{E_3 + S_3(\underline{x}, m, n)\}$$

Pentru sinonimia radială

$$L_1 \{E_1 + S_1(x, y, z)\} = L_2 \{E_2 + S_2(x, q, r)\} = L_3 \{E_3 + S_3(y, m, n)\}$$

unde:

L = lexem

S = sens denotativ

E = planul expresiei

x, y, z = componente semice ale sensului denotativ.

Descrierea făcută până aici sub aspectul relației cuvânt-context și care a permis reducerea fenomenului de sinonimie la două tipuri, a fost impusă de necesitatea creării unei baze de comparație cu sinonimarea prepozițiilor, întrucât aceste cuvinte, funcționând ca elemente de relație, se consideră că apar și capătă semnificații numai în raport cu contextul.

Admițând ca adevărate rezultatele teoretice privind sinonimia lexicală, cercetarea comparativă urmează să analizeze dacă sinonimarea prepozițiilor se subordonează sau nu condițiilor de sinonimie lexicală, reflectate în cele două tipuri expuse mai sus.

Vom folosi în cele ce urmează un context a cărui claritate semantică ușurează exigențele de ordin explicativ ale demonstrației.

Fie contextul *Cânt ... fluier*,

în care relaționarea termenilor poate fi făcută prin cel puțin două prepoziții diferite, *cu* și *din*, mesajul comunicării rămânând același, și anume exprimarea unei relații instrumentale.

Unitatea semantică a mesajului relației în cele două contexte ridică în mod normal problema sinonimiei celor două prepoziții, vorbindu-se în mod frecvent despre *cu* instrumental și *din* instrumental, în sensul că aceste prepoziții introduc un complement instrumental.

Întrebarea care se pune este dacă cele două prepoziții prezintă asemănări de sens rezultând fie din valoarea lor denotativă, fie sub influența contextului, așa cum se întâmplă în cazul sinonimiei lexicale.

Pentru a răspunde la această întrebare, să recurgem la două contexte în care *cu* și *din* nu mai sunt sinonimabile:

(1) *Cafea cu lapte*

(2) *Masă din lemn*,

dar din care valorile semantice ale prepozițiilor pot fi degajate cu destulă claritate și independent de termenii relației.

În exemplul (1), *cu* indică asocierea, în exemplul (2), *din* indică proveniența.

Comparând aceste valori cu semnificația prepozițiilor din contextul în care sunt sinonimabile, constatăm că ele nu și-au schimbat valoarea semantică. *Cu* din *Cânt cu fluier(ul)* semnifică asocierea unei acțiuni cu un anumit instrument, iar *din* în *Cânt din fluier*, proveniența în sensul indicării instrumentului care produce o acțiune.

Cu alte cuvinte, în procesul de sinonimare existent între cele două enunțuri, sinonimia este adusă de termenii relaționați și nu de prepoziții, acestea păstrându-și valorile lor proprii.

Această observație permite o primă și fundamentală deosebire între *sinonimia lexicală* și ceea ce vom numi *sinonimie funcțională*. În sinonimia lexicală, planurile diferite de expresie ale elementelor lanțului sinonimic sunt asociate cu asemănări pe planul înțelesului. În sinonimia funcțională, deosebirile sub aspectul expresiei sunt asociate cu diferențe și pe planul semnificației.

Astfel, *cu* indică *asocierea*, iar *din*, *proveniența* și atunci când ele apar într-un context relațional instrumental.

Faptul că sinonimia relațiilor poate fi acceptată, deși condițiile necesare sinonimării lexicale nu mai există, își găsește explicația în dinamica semantică a relației prepoziționale. Orice relație semantică pe axa sintagmatică a limbii cu ajutorul unui element de relație lexical presupune ocurența dintre termenii ce intră în relație și termenul care marchează relația.

Termenii relaționabili posedă prin trăsăturile componente ale sferelor lor semantice „capacitatea virtuală” de a exprima diferite tipuri de relații: distribuție, mediere, corespondență etc. Aceste relații privite ca „invariante” se pot realiza în diferite modalități pe care le considerăm drept variante ale unei relații invariante.

Modalitățile diferite de realizare ale uneia și aceleiași relații sunt actualizate printr-un număr finit de prepoziții, depinzând fie de componența semantică a termenilor relaționabili, fie de structura proprie a relației respective.

Considerăm deci că prepozițiile au valori semantice distincte de context și că sunt specializate în actualizarea unei modalități specifice de comunicare a unei relații. Ele conferă variabilitate paradigmatică unei sintagme relaționale.

De altfel, după cum s-a putut constata din articolul¹ privind studiul semantic al prepoziției *pe*, fiecare prepoziție are o *valoare fundamentală* proprie și distinctă de cea a altor prepoziții, valoare ce ar putea fi asimilată, pentru simplificarea analizei comparative, unui sens denotativ, cu singura deosebire că, în cazul prepozițiilor, nu este vorba de un fascicul de trăsături distinctive.

Pe baza acestui mod de a privi rolul funcțional al prepoziției în declanșarea relației, putem explica compatibilitatea semantică a celor două prepoziții cu enunțurile:

Cânt cu fluier(ul)

Cânt din fluier.

Termenii relaționabili *cânt* și *fluier* posedă în mod virtual o capacitate combinatorie sub raport instrumental. La rândul ei, relația instrumentală se poate realiza fie sub aspectul asocierii unei acțiuni cu un instrument, fie sub acela al rezultării ei din folosirea unui instrument etc.

¹ Este vorba de articolul lui Radu Michăescu, *Probleme privind definirea și organizarea semantică a relațiilor exprimate prin prepoziția pe*, în „Limba română”, LVII, 2008, nr. 1, în curs de apariție.

Condiționat de limitările semnalate mai sus, actul de comunicare a unei sintagme relaționale presupune libertatea vorbitorului de a selecta dintr-un număr finit de modalități posibile, prepoziția corespunzătoare nuanței semantice pe care dorește să o imprime relației.

În concluzie, din analiza efectuată rezultă că între sinonimia lexicală și sinonimia funcțională există o deosebire substanțială:

Sinonimia lexicală se raportează la înțelesul *cuvântului*, pe când sinonimia funcțională privește valoarea semantică a *contextului*, a *sintagmei relaționale* și nu a cuvântului care marchează relația, adică a prepoziției.

Adevărul acestei afirmații este scos în evidență de următoarele constatări:

– două sau mai multe prepoziții care pot apărea prin substituție în contexte a căror valoare semantică este identică sau asemănătoare, nu pot fi considerate sinonime sub raport lexical, deoarece ele își păstrează în această poziție, valoarea proprie;

– prepozițiile, aparent sinonimabile, nu pot fi subsumate sinonimelor auto-semantice, pentru că ele, nereprezentând fascicule de seme, nu pot fi considerate ca asemănătoare pe baza unui sens comun;

– în același timp, ele nu pot fi asimilate nici sinonimelor contextuale, deoarece ele nu își pierd capacitatea semantică sub influența unui anumit context;

– posibilitatea substituirii a două sau mai multe prepoziții în contexte identice, fără modificarea mesajului, nu decurge din asemănări pe planul înțelesului între cuvintele prepoziției, ci din coincidența capacităților lor semantice proprii și distincte cu virtualitățile posibile de declanșare ale aceluiași tip de relație.

Considerând ca adevărate concluziile expuse, și anume că numai contextele relaționale sunt sinonime, nu și prepozițiile care apar în ele, apreciem că tratamentul lor lexicografic nu trebuie să se subordoneze indicațiilor de lucru privind sinonimele în DLR.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

PARTICULAR SEMANTIC ASPECTS IN PREPOSITIONAL “SYNONYMY”

(Abstract)

The article demonstrates the fact that the possibility of substituting certain prepositions in one and the same context in Romanian without bringing about a modification of the message cannot be assimilated to the concept of lexical synonymy. As a consequence, a distinction is made between lexical synonymy, in which the different levels of expressing the elements of the chain of synonyms are associated with similarities identified on the level of meaning, and functional synonymy, in which the differences concerning the expression are associated with distinctions also occurring on the level of meaning. The conclusion inferred is that only the relational contexts themselves are synonymous, not the prepositions that occur in such contexts.